

Dit overzicht is een samenvoeging van de blogs 39, 40 en 41 uit 2016 van de Zeeuwse rederij website <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/> met de nodige aanvullingen en verbeteringen.

Jan van Loo.

Versie 23 juni 2020

Inhoud

- 2 - Stadsrekeningen
- Sint-Juliaansplaats

- 3 **OLV der Klerken / OLV ter Sneeuw**
 - 3 Ontvangsten
 - 3 Schenkingen
 - 4 Bezittingen
 - 5 Toneelopvoeringen

- 11 **Die van de Retorycke**

- 13 **De Distelbloem**

- 14 - Conclusie

Sluis en zijn rederijkers

Stadsrekeningen

Steevast zijn de rederijkers aanwezig in stadsrekeningen en de laatste zijn dan ook onmisbaar voor de geschiedschrijving van de rederijkerij. Het probleem bij Sluis is dat tijdens het bombardement in 1944 het stadhuis zwaar getroffen werd en een groot deel van het stadsarchief verbrandde. De stadsrekeningen zijn slechts bewaard gebleven vanaf het jaar 1786. Er zijn echter ook afschriften gemaakt van de stadsrekeningen; tijdens de Vlaamse periode was Sluis gehouden om een kopie van haar stadsrekeningen te overleggen aan de heer van Vlaanderen¹ en vanaf 1604 aan de Staten-Generaal.² Daarnaast zijn er gelukkig historici geweest, die bij het schrijven van hun artikelen ook gebruik hebben gemaakt van de stadsrekeningen toen ze er nog wel waren, niet altijd meer controleerbaar voor ons, maar desondanks zeer waardevol, omdat we niets anders hebben.

1. De afschriften aan de graaf van Vlaanderen zijn, voor zover overgeleverd, verdeeld over het Algemeen Rijksarchief (ARA) te Brussel en de Archives départementales du Nord te Lille. Ze zijn geschreven in het Middelfrans.
2. De rekeningen die aan de Staten-Generaal zijn overgedragen, bevinden zich in het Nationaal Archief te Den Haag, *Inventaris Staten-Generaal 1.01.02*, nrs. 10650-10815 (1599-1793).

Sint-Juliaansplaats

De naam *Sint-Juliaansplaats* zal men thans op de plattegrond van Sluis vergeefs zoeken. Toch hebben we hier te maken met een eeuwenoude locatie die haar naam dankt aan het Sint-Juliaans gilde, het gilde der schippers. De plek was ook bekend als de Appelmarkt of de Fruitmarkt. Op de detailkaart uit ca. 1550 van Jacob van Deventer bevindt de Sint-Juliaansplaats zich op nr. 19. Nu is dat ongeveer de locatie waar de Smeestraat overgaat in de Meerminnenstraat. Deze

locatie speelt een bijzondere rol in het overzicht dat volgt: een schets over het ontstaan en de ontwikkeling van de rederijkerij in de stad Sluis. De afgebeelde kerk (nr. 3) is de Onze-Lieve-Vrouwekerk of Mariakerk.

OLV der Klerken / OLV ter Sneeuw

Het gilde van Onze-Lieve-Vrouw der Klerken was gevestigd in de Onze-Lieve-Vrouwekerk of Mariakerk, waar dit broederschap sinds 1329 een eigen kapelanie had, een kapel die gebruikt werd om missen te lezen voor overleden personen. Op enig moment (ca. 1450?) is de naam veranderd in Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw(uw).

Ontvangsten

De eerste voor ons waardevolle vermelding over de inkomsten lezen we in de stadsrekeningen van 1392-1393. Het gilde ontvangt een erfelijke rente van de stad over de Sint-Juliaansplaats:

*Janne f[ilius] Heindricx in den name ende als deken van Onser Vrouwen ghilde der clerken in Onser Vrouwen kerke ter Sluis van den X groten ervalike renten, die tvors[eide]. ghilde jaerlicx heift up sinte **Julyens plaetse**, gheheeten d Appelmaerct, der stede toebehorende.*

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, pp. 217-218. Juten heeft geciteerd uit de toen nog aanwezige stadsrekeningen van Sluis, Stadsrekening 2, 1392 - augustus 1393.

Het belang van deze vermelding zal nog blijken. Janne f[ilius] Heindricx wordt in deze jaren vermeld als burgemeester en schepen van Sluis. In 1419 komen we hem opnieuw tegen als schepen. Naast deze erfelijke rente had de broederschap ook inkomsten in de vorm van schenkingen meestal met als tegenprestatie een tegendienst, bijvoorbeeld in de vorm van bidden voor het zieleheil van de schenker(s).

Bron 1: Dale, J.H. van: 'De oudste stadsrekening van Sluis.' In: H. Q. Janssen en J.H. van Dale, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, vierde deel, Middelburg 1859, pp. 4, 12, 23 en 29.

Bron 2: Dale, J.H. van: *Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken van 1382 tot 1587*, Middelburg 1871, p. 114.

Schenkingen

1397

Jan Sindaal, makelaar en zijn vrouw Barbara schenken verschillende rentes op voorwaarde dat ieder jaar op 15 augustus (Ten Hemelopneming van Maria) een zielenmis voor hen wordt gelezen.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 218; de complete charter wordt weergegeven in Bijlage I, pp. 231-232.

1399

Hetzelfde geldt voor Jan Fenole en zijn vrouw Marie.

Bron: Gemeentearchief Sluis te Oostburg. De inventaris geeft de volgende omschrijving: '1534 Akte, verleden voor schepenen van Sluis, waarbij J. Fenole en vrouw een erfrente op hun twee huizen aan de Hoogstraat in Sluis, groot 12 pond Tournoois, schenken aan het Onze-Lieve-Vrouwegilde. 1499 [moet zijn: 1399!], augustus 17. 1 charter. NB. zegels zijn verloren gegaan.'

1404

Gheerard de Brauwer, later deken van de broederschap, schenkt een erfrente.

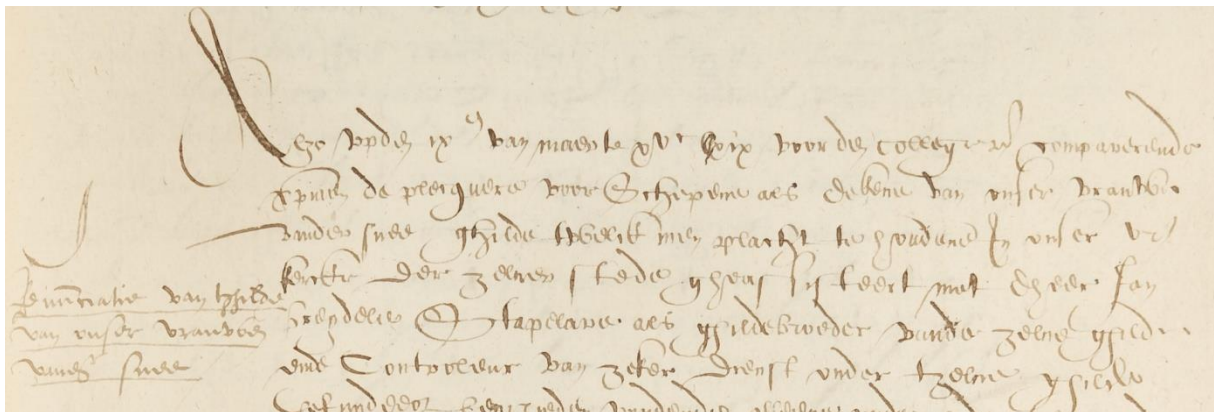
Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 218. En Juten vervolgt (helaas voor ons) met: *Meerdere giften gaan wij voorbij...*

Bezittingen**1526**

Lijst van juwelen die eigendom zijn van het gilde Onze-Lieve-Vrouwe ter Sneeuw. Ze omvat:

twee reliekhouders (een engel, een zilveren bord), één verzilverde kelk, twee ampullen (flesjes voor de heilige olie), twee paasborden (zilver met Maria boodschap; messing met kruistekens), twee kronen (voor Maria, voor Jesus), één zilveren lamp, vier leliepotjes (voor de kaarsdragers), zes paternosters (rozenkransen): barnsteen, koraal (2) en 3 eenvoudige. Op de lijst is toegevoegd: kleding van het gilde en 4 rokjes voor de kaarsdragers.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 218. Zie voor de volledige lijst: bijlage III, pp. 234-236.

1569 (9 maart)

[Linkermarge:]

Renu[n]ciatie van tghilde
van onser vrouwe[n]
vand[e]l' snee

Also vpden ix^{en} van maerte xve lxie voor de[n] college comparerende x[r]is[p]iaen de plecquere voor Schepene als dekene van onser vrouwe vander snee ghilde twelk men placht te houdene In onser vr[auwen] kercke der zelve stede gheassisteert met dheer Jan breydele Stapelare als ghildebroeder vande zelve ghilde ende Controleur van zeker dienst onder tzelve ghilde

Bron: Zeeuws Archief, Rechterlijke Archieven Zeeuws-Vlaanderen, inv. nr. 1725, *Sluis, register van transporten en plechten, 1569-1570*, ff. 124rv. De transcriptie van de volledige acte is te downloaden via [Sluis inventarislijst OLV ter Sneeuw 1569](#).

Op 9 maart 1569 is er opnieuw sprake van een inventarislijst. Het gilde wil haar bezittingen namelijk overdragen aan de kerkmeesters van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. De overdracht wordt gedaan door deken en kerkmeester Chrispiaen de Plecquere en gildelid Jan Breydele Stapelare. Als reden wordt opgegeven dat met name oude mannen lid zijn, dat het ledental afneemt en dat er dientengevolge geen inkomsten meer zijn. Behalve een achterstallig bedrag worden ook de juwelen overgedragen. De kerkmeesters zullen zorgdragen voor een goed beheer en jaarlijks een rekening van het gilde opstellen. Als het college van schepenen het gildebezit terugvordert, zullen de kerkmeesters dat direct overdragen.

Twee zaken zijn hierbij opmerkelijk. Allereerst lijkt deze acte het definitieve einde van het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw in te luiden. Verderop zullen we zien dat de ontwikkelingen toch anders gelopen zijn. Wat bovendien opvalt, is dat uit niets blijkt dat we hier met het / een rederijdersgilde te Sluis te maken hebben. Daarom keren we terug naar het einde van de veertiende eeuw om te reconstrueren wat er bekend is over voordrachten en toneelopvoeringen en op welk moment de broederschap Onze-Lieve-Vrouw der Klerken overging in het gilde Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw met de hamvraag of we wel of niet met een rederijdersgilde te maken hebben.

Toneelopvoeringen

Was het gilde van Onze-Lieve-Vrouw der Klerken betrokken bij toneelopvoeringen? Op welk moment was er daadwerkelijk sprake van rederijdersactiviteiten of een rederijdersgilde? Aangezien vaststaat dat in de 15^e eeuw flink wat rederijderswedstrijden gecombineerd werden met schutterswedstrijden, is het belangrijk om ook de wedstrijden van de schutters van Sluis bij deze bespreking te betrekken. Andrew Brown geeft met tal van voorbeelden aan dat er in de eerste helft van de 15^e eeuw meer wedstrijden werden georganiseerd dan in de eeuw ervoor. Dit hing samen met een grotere bereidheid van de overheden om meer subsidie te verstrekken teneinde de eer van de stad te kunnen verdedigen. In het bijzonder in de periode tussen 1440 en 1462 waren de verstrekte subsidies genereus. Voorbeelden van Sluis zijn de schutterswedstrijden in 1424 (£ 357) en in 1443 (£ 72).

Bron: Brown, Andrew, *Civic Ceremony and Religion in Medieval Bruges c. 1300–1520*, New York 2011, pp. 173-174.

1399

De stad betaalt 3 schellingen en 4 grooten aan diverse personen die hebben meegelopen in de processie als apostelen en profeten.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, pp. 218-219; overgenomen uit Sluis Stadsrekening 7 (1 sept 1398 - febr 1400), deze is verloren gegaan.

1405

Jan Godevaards zoon verkleed als de dood, hij *ghinc in processien voor tvors. Sacrament in figuren van den dood, scietende naer de liede, die in de vors. processie ghinghen.*

Of hierbij leden van het gilde der Klerken een rol speelden, is niet bekend.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 219; overgenomen uit Sluis Stadsrekening 8 (1 mrt 1404 - 4 juli 1405), deze is verloren gegaan.

1407

Janne f[ilius] Heindricx thelpen den costen bi hem als deken van Onser Vrouwen ghilde ghedaen, alse den personen in voormen van apostelen en profeten ghaende voor Helege Sacrament, ghevende voor de noene ende snoens eten ende drincken.

Nu is het gilde duidelijk wel betrokken. We zagen Janne f. Heindricx al eerder in 1393 genoemd als deken van dit gilde.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 219; overgenomen uit Sluis Stadsrekening 10 (1407 - dec 1408), deze is verloren gegaan.

1411

ghegheven bi overeendraghene van der wet den personen, die speelden den XV^{sten} dach van Maerte IIIe ende tiene een spel of exempel up de place voor scepenenhuus, te hulpen van haerlieder costen, 12 schellingen.

Voor het schepenhuis werd een exempel opgevoerd. Wie de spelers waren, blijft onbekend.

Bron: Juten, G. C. A., 'Slusana Sacra', *Annales de la Société d'Émulation* 54 (1904), Bruges 1905, p. 219; overgenomen uit Sluis Stadsrekening 12 (2 maart 1411 - 21 apr 1412), deze is verloren gegaan.

1427

Jan van Dale is in 1853 op zoek naar: Cornelis Sarreau, *Een nieuw Spel-ofte Comedieboek* uit 1427. Het gaat om een handschrift dat naar zijn zeggen tot 1775 in het archief van Sluis aanwezig was. Uiteindelijk ontdekt Van Dale zelf dat het gaat om een handschrift van Cornelis Everaert uit 1527, waarin deze zijn toneelwerken had opgetekend. Het blijkt te zijn verkocht aan pastoor Andries te Middelburg die het op 15 april 1837 doorverkocht aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, waar het nu bewaard wordt als manuscript (ms) 19036.

Bron 1: Dale, J.H. van, *De Navorscher*, jaargang 3 (1853), 98.

Bron 2: *Cornelis Everaert in Sluis*: <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/2016/08/15/43-cornelis-everaert-in-sluis/>.

1441-1443

Dit zijn jaren waarin de magistraat niet alleen bijzonder gul is met subsidies, maar het ook goed vindt dat er wedstrijden in Sluis georganiseerd worden. We zagen hierboven dat er in 1443 £ 72 werd uitgegeven voor een schutterswedstrijd. In 1441 en 1442 ging het om een toneelwedstrijd ter ere van Onze-Lieve-Vrouw. Het is aannemelijk dat het gilde Onze-Lieve-Vrouw der Klerken hierbij een rol heeft gespeeld. Onzeker is of er bij de deelnemers al gesproken kan worden van rederijkers. In de stadsrekeningen van Oudenaarde is er in 1441 voor het eerst sprake van *ghesellen van retorike*. Vanaf 1444 is dat daar nog de enig gebruikte omschrijving. Als de Sluizenaren in 1443 meedoen aan een wedstrijd in Nieuwpoort, worden daar in de stadsrekeningen deze deelnemers omschreven als *de[n] ghezelle[n] van esbatemente*.

Bron: Ramakers, B.A.M., *Spelen en figuren. Toneelkunst en processiecultuur in Oudenaarde tussen Middeleeuwen en Moderne Tijd*. Amsterdam 1996, p. 109.

Duidelijk is in ieder geval dat we in die jaren in een overgangsfase zitten van ghesellen van esbatementen naar ghesellen van (der) retorike. Dat zal ook voor Sluis gegolden hebben.

1441 Sluis

Toneelwedstrijd ter ere van Onze Lieve Vrouw (2 juli)

Deelnemers: Mechelen – Dendermonde – Gent (4 's heeren cnapen) – Kortrijk (Sinte Barbara)

Prijs: Kortrijk (Sinte Barbara)

Uitgenodigd: Oudenaarde

Bron 1: Van Bruane, Anne Laure, *Om Beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*, band 3: bijlagen. Gent 2003-2004, p. 358 (dissertatie).

Bron 2: F.A. Snellaert, 'Over de kamers van Rhetorica te Kortrijk'; in: *Belgisch Museum*, deel 3, Gent 1839, p. 6.

1442 Sluis

Toneelwedstrijd ter ere van Onze Lieve Vrouw (5 mei)

Deelnemers: Mechelen – Dendermonde – Oudenaarde

Bron: Van Bruane, Anne Laure, *Om Beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*, band 3: bijlagen. Gent 2003-2004, p. 358 (dissertatie).

ca. 1450

Mogelijk valt de overgang samen met de verandering van naam van het gilde van Onze-Lieve-Vrouw der Klerken in Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw. Om te bepalen op welk moment die naamsverandering plaatsgevonden heeft, kan het volgende wonder enige steun bieden.

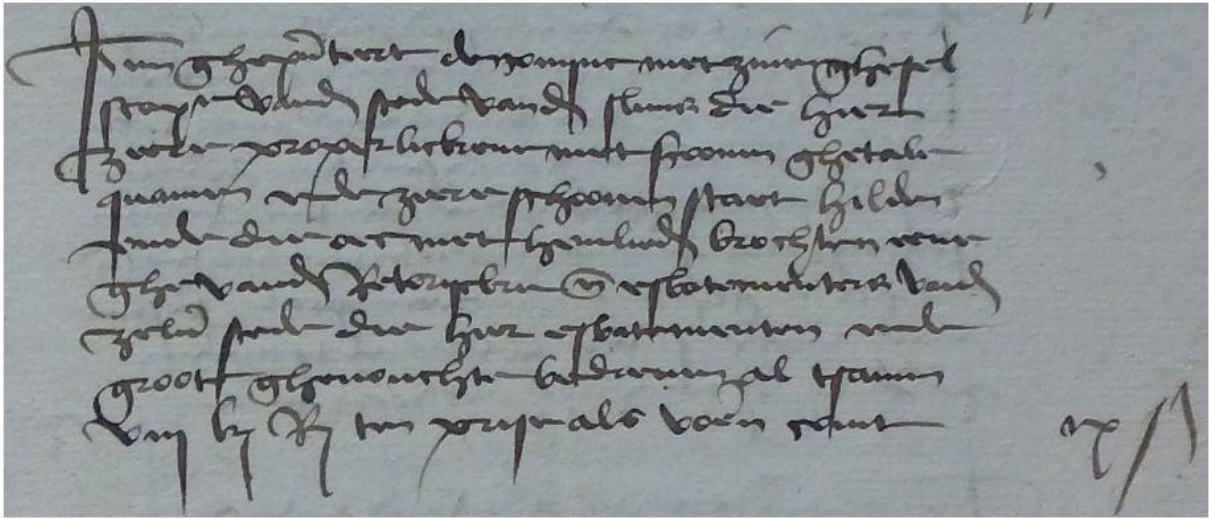
Het gaat over een 55 jaar oude weduwe die leefde in de parochie van het Heilig Kruis in een armenbuurt van Brugge. In de zomer van 1464 werd zij getroffen door een aanval van hoge koorts. Haar conditie verslechterde in hoog tempo: ze kreeg zweren, raakte geïnfecteerd door wormen en haar darmen stonden op springen en verspreidden afschuwelijke luchten. De chirurgijn wist niet hoe te handelen. Toevalligerwijs naderde de feestdag van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw op 5 augustus. De viering ervan werd gewoontegetrouw luid verkondigd door heel Brugge. De vrouw hoorde dat lawaai en liet informeren wat er aan de hand was en zo hoorde zij van de op handen zijnde feestdag. De weduwe begon te bidden tot Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw. Reeds na het derde gebed geraakte zij in extase, sprak niet meer en bewoog niet langer, zag en hoorde niets. Zij had een visioen van de Maagd Maria. Toen ze weer bij zinnen kwam, waren haar wonden geheeld en was haar kwaal genezen. In grote blijdschap riep ze driemaal: "Maria"! Hierop snelden de burens toe, denkende dat ze lag te gillen van de pijn. Een van de burens legde haar uit dat het visioen dat ze had gehad van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw geweest moest zijn. Haar biechtvader adviseerde haar daarom een pelgrimage te doen naar Sluis waar een beeld van Maria ter Sneeuw werd vereerd. Het bleek echter niet de Maria te zijn, die de weduwe in haar visioen had gezien. Haar geest kwam pas tot rust toen ze was weergekeerd in Brugge en daar de juiste afbeelding aantrof van Onze-Lieve-Vrouw.

Bron: Brown, Andrew, *Civic Ceremony and Religion in Medieval Bruges c. 1300-1520*, New York 2011, pp. 158-159.

Als er in 1464 in Sluis een beeld is van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw, dan is de aanwezigheid van een gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw aannemelijk. De overgang van de ene naam naar de andere zal hebben plaatsgevonden tussen 1441 en 1464. Tot nader order gaan we daarom uit van ca. 1450. Maar nog steeds is niets vastgesteld over rederijders of een rederijderskamer.

1483

In dit jaar zijn er Sluize rederijkers die deelnemen aan een toneelwedstrijd (annex schuttersfeest) in Hulst. De stadsrekeningen van Hulst vermelden:

*Item ghep[rese]nteert den conync met zinen ghesel
scape vand[en] stede vand[en] sluis die hier
zeere properlickene met scoonen ghetale
quamen ende zeere schoonen staet hilde[n]
ende die oec met hemlied[en] brochten eene
ghe vand[en] Retorycken en[de] esbatementers vand[en]
zelu[en]stede die hier esbatementen ende
groot ghenouchte bedreuen al tsame[n]
vij k[annen] R[ijns] ten pryse als vo[r]en comt ix s[chellingen]*

In het gezelschap van de koning (van de schutters) uit Sluis bevonden zich ook enige rederijkers. Dus niet het gehele gilde of de gehele kamer was aanwezig. Opnieuw ontbreekt een verband met het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw.

Bron: Gemeentearchief Hulst Stadsrekeningen 109 (1483-1484), f. 60r.

1486

In dit jaar organiseert Sluis een esbatementenwedstrijd annex schietspel in mei. Deelnemers waren in ieder geval de steden Gent (Sinte Barbara, Mariën Theeren) en Biervliet dat in de prijzen viel. Een soortgelijke wedstrijd bezocht Sluis in hetzelfde jaar in Eeklo.

Citaat stadsrekening Gent:

*Item ghegheuen ten beueelne van scepen[en] den gheselscepe van[den] gulde van sente
barbelen sente Pietersen[de] van onser vrouwen van sent jacops thulpen van dat zij treck[en]
om[m]e esbatement[en] ten schietspele vpghestelt ter sluis elkx xx s. gr. Actum xix sten jn
meye lxxxvj [19 mei 1486] comt naer tverclaers vander cedulle ij p[ond] gr[ooten].*

Citaten stadsrekening Biervliet:

*Item toe gheleit by burghmeesters en[de] by scepen[en] de ghezelle[n] vande
Retrohyke [sic] die ter sluis ware[n] thuerlied[en] costen waert xxiiij s[chellingen]
g[ooten].*

Item ghesconke[n] de ghezelle[n] vande Retroryke doen zy den prys brochte[n] vand[en] sluus acht ca[n]ne[n] wins te weten ij ca[n]ne[n] toot pieter de vroen van x d. gr. de stop en[de] viir ca[n]ne[n] te x gr. de stop en[de] twe ca[n]ne[n] te vj d[en] stop toot jan eueraer tot[alis] same[n] neghe[n] s[chellingen] g[roten].

Bron 1 :Stadsarchief Gent, Reeks 400, stadsrekeningen Gent 1485-1486, 41v.

Bron 2: Everaert, G., *Letterkundig leven te Gent in de vijftiende eeuw. De rederijkers*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1964, p. 102.

Bron 3: Algemeen Rijksarchief (ARA) Brussel RK 32124, Stadsrekening Biervliet 1485-1486, ff. 15r, [18v²].

Bron 4: Keirsbilck, G. van, 'Letterkundig leven te Kaprijke in de vijftiende en zestiende eeuw', *Jaarboek de Fontaine*, 14-15 (1964-1965), pp. 12-13.

1496

Sluis neemt deel aan het grote landjuweel in Antwerpen in 1496. Er deden 28 kamers mee. De stad doet zijn intrede te water en wint een zilveren schaal, een arend en een rozenhoed. Opnieuw moeten we het stellen zonder enige naam of aanwijzing.

De prijzen

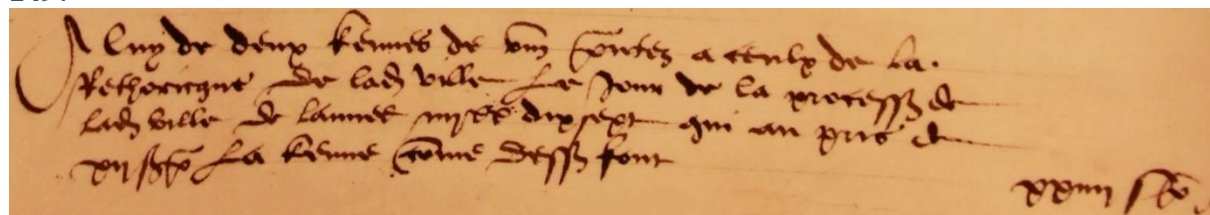
- Het gezelschap dat 's avonds rond acht uur als derde eindigt bij het opvoeren van het zotste en verrassendste esbattement dat het publiek laat lachen, wint een zilveren schaal van vijf ons. Er mocht geen schunnige taal gebruikt worden en het moest om een nieuw stuk gaan met tussen de vierhonderd en vijfhonderd regels. Of: Het gezelschap dat, zonder daarvoor veel kosten te maken, op de opvallendste, sierlijkste en mooiste manier over water arriveert, paraderend met haar prins voor de tribune op een manier die recht doet aan de rederijkerskunst, wint een zilveren schaal van drie ons.
- De arend werd als tweede prijs uitgereikt aan het gezelschap dat de een na beste serieuze proloog opvoerde en bestond uit een kostbare zilveren arend die het wapen van Antwerpen op een schild vasthoudt (gewicht 1 ½ ons). Overigens ontving Reimerswaal ook een zilveren arend.
- De rozenhoed was een kostbare zilveren rozenkrans met de burcht van Antwerpen. Deze werd als aandenken verstrekt aan elk gezelschap.

Bron 1: Autenboer, E. van, 'Een landjuweel te Antwerpen in 1496?', *Jaarboek de Fontaine*, 29 (1978-1979) deel 1, pp. 134, 136. Noot 60 op deze pagina verwijst naar de kamernaam de Distelbloem. Die naam blijkt echter pas in 1641, dus is hier onzeker.

Bron 2: Everaert, G., *Letterkundig leven te Gent in de vijftiende eeuw. De rederijkers*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1964, p. 110.

Bron 03: Oosterman, J.B. en Ramakers, B.A.M., *Kamers, kunst en competitie*, Amsterdam 2001, pp. 83, 86.

1497

*A luy de deux kennes de vin p[rese]ntez a ceulx de la-
Rethoricque de lad[ite] ville Le Jour de la process[ion] de
Lad[ite] ville de lannee iiiijxx dixsept [1497] qui au pris de
xij s. p[ar] La kenne co[m]me dess[us] font xxiiij s. p[ar]isis]*

Wat u hierboven leest, is middelfrans en deze post is te vinden in de domeinrekening van Sluis 1497-1498. Er worden 2 kannen wijn gepresenteerd aan de rederijkers van Sluis, die in 1497 hebben deelgenomen aan de processie. Het is niet duidelijk om welke processie het gaat. De rekening begint met 12 juli 1497 om een jaar later te eindigen.

Bron: Algemeen Rijksarchief (ARA) Brussel RK 7218: Domeinrekening Sluis 1497-1498, f. 101v.

Bij deze post wordt in de marge aangegeven dat er niet meer mag worden uitgekeerd zonder toestemming van de magistraat. De eerste jaren na deze rekening ontbreekt de rubriek presentwijnen volledig en zijn er geen vermeldingen van rederijkers meer aangetroffen. De rekeningen zijn aan de forse kant. De nummering van de folia varieert van f. 90 tot f. 175. De stad had veel schulden en om die reden flink veel geld geleend. Een groot deel van de rekeningen handelt dan ook over de rentebetalingen. Vooropgesteld dat men kon uitkeren, want anders staat er simpelweg *neant* [niet] en werd het verschuldigde bedrag doorgeschoven naar een volgend jaar.

In feite is deze rekening een stadsrekening. Er is een flink aantal rekeningen bewaard gebleven in Brussel vanaf het jaar 1497 weliswaar met hiaten. In Sluis werden - evenals in tal van andere Zeeuws-Vlaamse plaatsen - rekeningen in tweevoud opgesteld. Het ene exemplaar was bedoeld voor de stad zelf, de andere voor het grafelijk hof in Rijsel. Sluis deed dat tweetalig. De middelnederlandse tekst werd in de vertaling op de voet gevolgd.

1498

De feestelijkheden in verband met een bezoek van Filips de Schoone aan Sluis werden als volgt aan het volk meegedeeld: “Men gebiedt van ’s heeren en der wets wege, dat alle ambachten, neringen en anderen binnen deze stad zullen cessereren [stoppen] van ambachten en werken te doen, en zich bevinden ten schepenhuiuze bij den heer en de wet, ten negen of tien ure, mitsgaders notabele en andere goede mannen, en zich te habitueren [kleeden] alzo heerlijk als zij zullen kunnen of mogen, om te gaan en te ontvangen met processien onzen harden geduchten heer en prins, hertog Filips van Bourgondië, van Brabant, graaf van Vlaanderen, en dat alzo heerlijk, als men dat zal mogen doen. En dat niemand van dien [daarin] in gebreke zij. Voorts, dat elk voor zijne deur ghehouden zal zijn stappans [stappend, d.i. aanstonds] de straten schoon te maken van den greynse [gruis], mesch en andere vuiligheden, op de boete van vijf schellingen parisis.”

Men geeft te kennen enz., “dat, zoo wie ter eere van onzen allergenadigsten heer, den aartshertog van Oostenrijk, tegenwoordig wezende binnen deze stad, allerschoonst en heerlijkst dezen avond vieren [verlichten, illumineren] zal, hetzij particulier persoon, straten, gebuurten of wijken, hebben zullen vier kannen wijns.”

“Item, die daar naast allerschoonst vieren zullen, bij der manieren als voren, zullen hebben twee kannen wijns.”

Item, die daar naast nog allerschoonst vieren zullen, zullen hebben twee kannen wijns.”

“En al diegenen, wien ’t believen zal te komen zien spelen en batementen, die komen ten acht uren vóór ’t stadhuis, alwaar de gezellen van Rethorica [de Rederijkers] hun devoir zullen doen.”

Bron: Janssen, H. Q. en Dale, J.H. van, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, vierde deel, Middelburg 1859, pp. 137-138. Het betreft een publicatie van 4 april 1498 vóór Pasen.

1506

De rederijkers van Sluis die *hier waren tSincene vp onser ommeganc ende speelden diuerrsche spelen uyt ghenouchten*. Zij speelden in 1506 met Pinksteren in Kaprijk.

Bron 1: Stadsrekeningen Kaprijk 1506-1507, nr. 33.124, f. 12r.

Bron 2: Keirsbilck, G. van, 'Letterkundig leven te Kaprijke in de vijftiende en zestiende eeuw', *Jaarboek de Fonteine*, 14-15 (1964-1965), p. 37.

1519

*Ceulx dela Rethoryck dela ville
de Lescluse pour auoir Joue vng
Jeu de sens pour Le ReJoyssment
de la loy et Inhabitans decelle ville
A eulx p[rese]nte pour Le vin .xxiiij s.*

Bron: Algemeen Rijksarchief (ARA) Brussel RK 7236: Domeinrekening Sluis 1519-1520, f. 110r.

Betaling aan die van de Rethorycken van Sluis voor het hebben gespeeld van een zinnespel tot genoegen/plezier van de wet/magistraat en van de inwoners van die stad. Hun is voor 24 schellingen wijn gepresenteerd.

1523

Na visitatie door de schepenen van Sluis krijgt het gilde van Rhetorica op 25 juli 1523 toestemming om het toneelspel *Axkijn Paxkijn* (Jan Rap en zijn maat, rifje-rafje, gepeupel, gespuis) op te voeren. Het stuk is gemaakt door de priester Jan Christiaens. Als rederijkers worden genoemd: de deken Lieven Weytens en de bevinders (bestuursleden): Cornelis Joostaert, Cornelis Schout, Adriaen Roels en mr. Adriaen Cornelissen Piers.

Bron: Janssen, H. Q. en Dale, J.H. van, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, vierde deel, Middelburg 1859, 137-138.

1529

*A ceulx qui ont fait Les plus beaulx feus et ont
Joue Les plus beaulx habatemens A causa des Joyeuses
nouvelles de La paix faicte a chambray entre L[a] M[ajesté]
et Le Roy franchois. E[t]s[cena]nt [?] Lordonn[ez] sur ce faicte p[ar]
Les L[ett]res de placatez envoyez en Ladicté ville en
diuers parties La somme de xxx s. gros qui v[alent] xviiij p.*

Bron: Algemeen Rijksarchief (ARA) Brussel RK 7235: Domeinrekening Sluis 1529-1530, f. 88v.

Betaling van 18 pond aan hen die de mooiste vuren maakten en de mooiste battementen speelden inzake het blijde nieuws over de gesloten vrede te Kamerijk [op 5 augustus 1529] tussen de Majesteit [Karel V] en de Franse koning [Frans I].

1577

Eerder zagen we dat het Onze-Lieve-Vrouwgilde in 1569 haar bezittingen overdroeg aan de kerkmeesters. In de overdracht stond ook dat het gilde haar bijeenkomsten hield in de Onze-

Lieve-Vrouwekerk. Deze kerk verkeerde echter in vervallen staat en in 1577 stortte de kerk uiteindelijk zelfs in. Nu bestond er geen gilde en geen kerk meer. Maar er waren in dat jaar nog wel rederijkers blijkens een optreden op de meidag in het plaatsje Middelburg in Vlaanderen: *Betaelt Cornelis Zoorghe ende Jacop Wouters van den presentwijn ghepresenteert die van de Retorycke ter Sluus up den meydach 1577 laestleden 8 l[i]b[er] 5 s[chellingen] par[isis].*

Bron: Rijksarchief Gent, fonds Middelburg in Vlaanderen nr. 15, stadsrekening Middelburg 1576-1577, niet gefolieerd (n.g.).

Die van de Retorycke

Een belangrijke vraag blijft nog steeds of het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw op enig moment gerelateerd kan worden aan de rederijkers van Sluis. Dit gilde hield op te bestaan in 1569, terwijl er in 1577 een optreden is van rederijkers uit Sluis. Heeft het gilde zich herpakt of is er sprake van een (nieuwe) rederijkerskamer?

1598

Bij de beschrijving van de wapenborden in ons blog Wapenborden in Sluis worden vijf blazoenen besproken. Een ervan draag het jaartal 1598, andere zijn opgedragen aan een prins. De borden bewijzen de aanwezigheid van rederijkers in Sluis al blijft nog steeds onduidelijk hoe ze georganiseerd zijn.

Bron: <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/2016/05/15/38-wapenborden-in-sluis/>

1606

In dit jaar lezen we bij de uitgaven in de stadsrekeningen de volgende tekst:

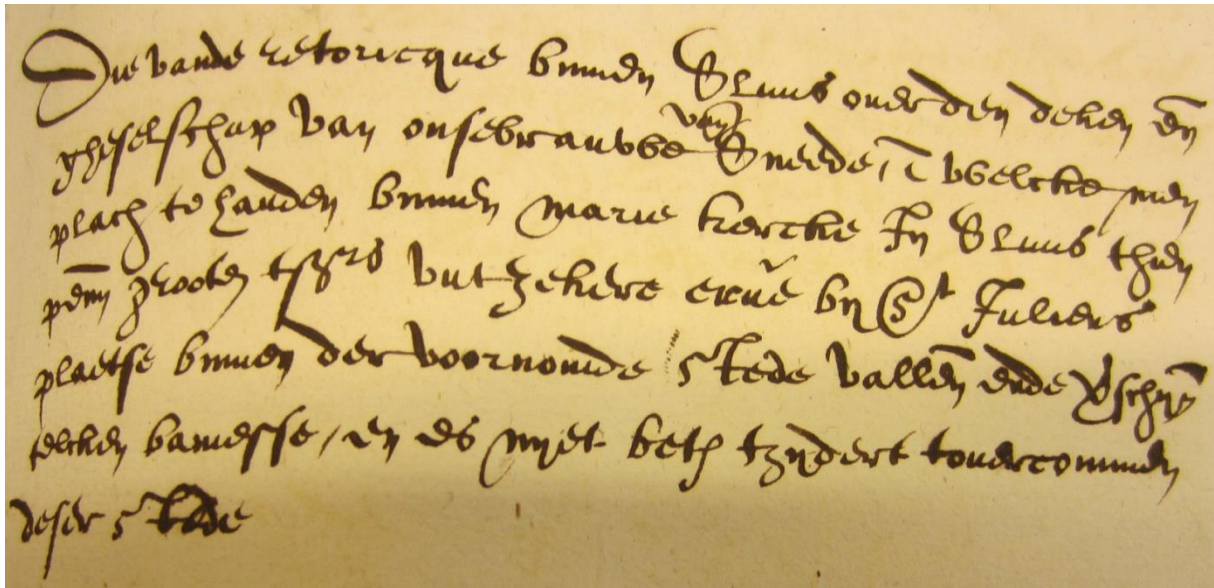
Den deken ende tgheselschap van onservrauwen vander snee, twelcke men plach te houden binnen onservrauwe[n] kercke deser stede Sluus gheltemen Iaerlicx thien grooten, ghaende vut zeker erue ligghende vp st Iuliens plaetse binnen der voorn[oemde] stede, verschynnende telcken bamesse

Bron: Nationaal Archief, *Inventaris Staten-Generaal 1.01.02*, stadsrekening Sluis 10652 (1606-1607), f. 16r.

Dit is verrassend, het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw lijkt nog steeds te bestaan en de betaling betreft de erfrente over de Sint-Juliaansplaats die in 1392 al werd uitbetaald aan het gilde dat toen nog de naam droeg van Onze-Lieve -Vrouw der Klerken. Overigens staan de kosten niet vermeld en is er vermoedelijk niets uitbetaald.

1608

Deze stadsrekening verschaft de nodige duidelijkheid met de volgende post:

Die vande retoricque binnen Sluus ouer den deken en[de] gheselschap van onsevrauwe van Sneede, twelcke men plach te hauden binnen marie kercke In Sluus thien penn[inghen] grooten ts[iae]rs vut zekere erue by St Juliens plaetse binnen der voornomde stede vallen[de] ende v[er]schyn[ende] elcken bamesse, en es nyet bet[aelt] tzydert touercommen deser stede

Bron: Nationaal Archief, *Inventaris Staten-Generaal 1.01.02*, stadsrekening Sluis 10653 (1608-1609), f. 25v.

Tot nu toe is dit het vroegste bewijs waarbij het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw gekoppeld wordt aan de rederijkers. In de jaren 1612, 1613, 1614, 1626, en 1627 lezen we soortgelijke vermeldingen. Het gaat daarbij om een betaling pro memorie die vermoedelijk niet meer werd uitbetaald sinds Sluis in 1604 staats geworden is. De betaling van de rente is altijd op Bamesse, Sint-Bavodag en dat is 1 oktober. Interessant is het gegeven dat men bijeen kwam in de Mariakerk. Wordt hiermee terugverwezen naar de situatie vòòr 1577 (het instorten van de kerk) of is er nadien een andere kerk(ruimte) in gebruik genomen?

De 10 jaar tussen 1615 en 1626 ontbreken bij de stadsrekeningen Sluis. Het uit te keren bedrag bedraagt na 1626 10 pond grooten in plaats van 10 grooten (ongetwijfeld een abuis). Men blijft dus een twintigtal jaren deze post vermelden, die niet wordt uitbetaald. Na 1628 ontbreekt deze vermelding.

1613

In 1613 neemt de stad Sluis deel aan een refreinwedstrijd in Amsterdam. Sluis wint de prijs van 't verst komen. Namens de stad wordt deelgenomen door Gillis van Mullem met het devies *Van 't ouwe 't nieu*. Uit niets blijkt dat hij deelneemt als lid van het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw, van een andere rederijkerskamer of als particulier (dezen worden apart vermeld). In de stadsrekeningen van Sluis wordt Gillis van Mullem met regelmaat uitbetaald voor zijn werk als glazenier.

Bron 1: *Antwoort Op de Vraghe / uytghegeven by de Brabantsche Reden=ryck Camer 't Wit Lavender, Uyt Levender Ionst tot Amsterdam. (...). 't Amsterdam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn. Voor Abraham Huybrechtsz. Boeckvercooper / wonende by de Oude Kerck / inden Dorsen Bybel. Anno 1613, f. S ijr.*
 Bron 2: Bijvoorbeeld Nationaal Archief, *Inventaris Staten-Generaal 1.01.02*, stadsrekeningen Sluis 10651 (1605-1606), ff. 19v, 30v, 34r, 38v; 10654 (1612-1613), ff. 80v - 81r.

1626

Doordat het in de stadsrekeningen steeds draait om een verwijzing naar vroeger tijden rijst de vraag of het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw in de vermelde jaren daadwerkelijk nog bestond. Je mag aannemen van wel, want wat voor zin heeft anders een dergelijke virtuele betaling? Gelukkig is er nog een charter bewaard gebleven van 20 juli 1626 waarin Christoffel Beertolfs en zijn vrouw Cateleyne Backhuys een schuldbekentenis doen van acht pond Vlaams *ten profyte vanden deken en[de] gemeene gildebreders vant gilde van onser Lieven Vrouwen snee ofte Rethorica deser stede*. Als *ouden* deken wordt genoemd: Bernaert Aertsen. We lijken er vanuit te kunnen gaan dat dit gilde nog actief was in de jaren van de uitkeringen om niet.

Bron: Gemeentearchief Sluis (in Oostburg), inv. nr. 1549. Zie de afbeelding op <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/zeeuws-vlaanderen/sluis/>.

De Distelbloem

1641

Deze keer doet Sluis mee bij een refrein- en liedwedstrijd in Vlissingen. Ook hier lijkt het om het werk van één persoon te gaan, namelijk Zeger Moyaert met het devies *'t Best is goet*. Uit een van de opschriften in de publicatie over deze wedstrijd wordt duidelijk dat het om De Distel-bloem uit Sluis in Vlaanderen gaat. Een nieuwe kamer? Of slechts een nieuwe naam nadat het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw ophield te bestaan?

Sluys in Vlaenderen.

DE DISTEL-BLOEM.

L I E D T O P D E N R E G H E L .

Die Godt heeft tot sijn hulp , gheen dinck hem hinder doet.

Op de Wijse: *Swinters Somers even groen.*

Bron: Iacob Iansz Pick, *Vlissings redens lust-hof, beplant met seer schoone en bequame oeffeningen*. Vlissingen 1642, ff. L2r. Aa2r, Kk3r en Ss2v.

1684

Andere deelnames van de Distelbloem zijn niet bekend. Wel wordt de Distelbloem genoemd bij de uitgenodigde kamers voor een wedstrijd in 1684 in Bleiswijk.³¹ Uit Zeeland deed echter alleen de Nardusbloem uit Goes mee. Het is daardoor onduidelijk of De Distelbloem uit Sluis in 1684 nog actief was.

Bron: Zie de Kaerte in *Apollus Lust-Hof, Ofte Beroep tot Bleyswijk, Vande Broeders van den Dubbelt Geelen Hoof-Bloem, onder 't Woordt: Wijckt Ontrouw (...). Tot Delft/ Gedruckt by Cornelis Blommesteyn, (Ordinaris Drucker van de Maeght Rethorika) in de Kromstraetsteeg/ in Door Druck Geleert, 1684, f. A4v.*

Conclusie

Als rode draad in de geschiedenis van de rederijkers loopt de erfrente van de stad Sluis van 10 grooten over de Sint-Juliaansplaats. De eerst bekende uitbetaling dateert van 1392, de laatste - zij het pro memorie - van 1628, waarmee maar liefst 236 jaar (!) overbrugd wordt. De rente wordt uitgekeerd aan het gilde van Onze-Lieve-Vrouw der Klerken, een broederschap die (vermoedelijk) ca. 1450 overging in het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw en dat (opnieuw vermoedelijk) vanaf het laatste kwart van de zestiende eeuw bekend stond met bij zijn naam de toevoeging *Die van de Retorycke*.

Er zijn toneelactiviteiten bekend vanaf de vroege vijftiende eeuw. In 1443 is er sprake van esbattementers en bij de wedstrijd in 1483 in de stad Hulst lezen we over deelname van de stad Sluis met *eeneghe vand[en] Retorycken en[de] esbatementers*. Wedstrijden in 1486, 1496, 1577 getuigen weliswaar van rederijkersactiviteiten, maar telken male blijven we in het ongewisse of het bovengenoemde gilde dan wel een andere rederijderskamer uit Sluis erbij betrokken was. En zelfs in 1613 als we de naam van de deelnemende Sluizenaar, Gillis van Mullem, kennen, komen we niet aan de weet aan welk gezelschap hij verbonden is. Wellicht traden de leden van het gilde nooit als geheel naar buiten, maar deed alleen maar een aantal leden mee, als er opvoeringen waren.

De meeste vermeldingen van die opvoeringen dateren uit de vijftiende eeuw, niet onlogisch want in de zestiende eeuw heft het gilde van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw zichzelf op in 1569 vanwege te geringe belangstelling: er waren domweg te weinig leden en dus navenant te weinig inkomsten. Vervolgens is er toch weer een rederijkersoptreden in 1577. Betrof het hier een nieuwe rederijderskamer of ging het hier om spijtoptanten die het gilde nieuw leven ingeblazen hadden? Over de periode erna weten we slechts met zekerheid van het bestaan van een wapenbord in 1598 en dat het gilde van van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw bestaan heeft tot in 1628.

En als het ware uit het niets opduikend doet er in 1641 een rederijderskamer uit Sluis mee aan een wedstrijd in Vlissingen met de naam De Distelbloem. Is dit de voortzetting van het voormalige gilde of is er een volstrekt nieuwe kamer opgericht?

De neiging bestaat om te besluiten dat leden van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw vanaf 1407 betrokken waren bij toneelopvoeringen en later (vanaf 1443) bij activiteiten van rederijders en dat na de definitieve opheffing van dit gilde (ca. 1630?) een nieuwe kamer is opgericht met de naam De Distelbloem. Het aantal vraagtekens overheerst echter de feiten en er is dus meer onderzoek vereist om een dergelijke stellingname afdoende te onderbouwen.